

کتابخانه آستان قدس

(۲)

تاریخ کتابخانه

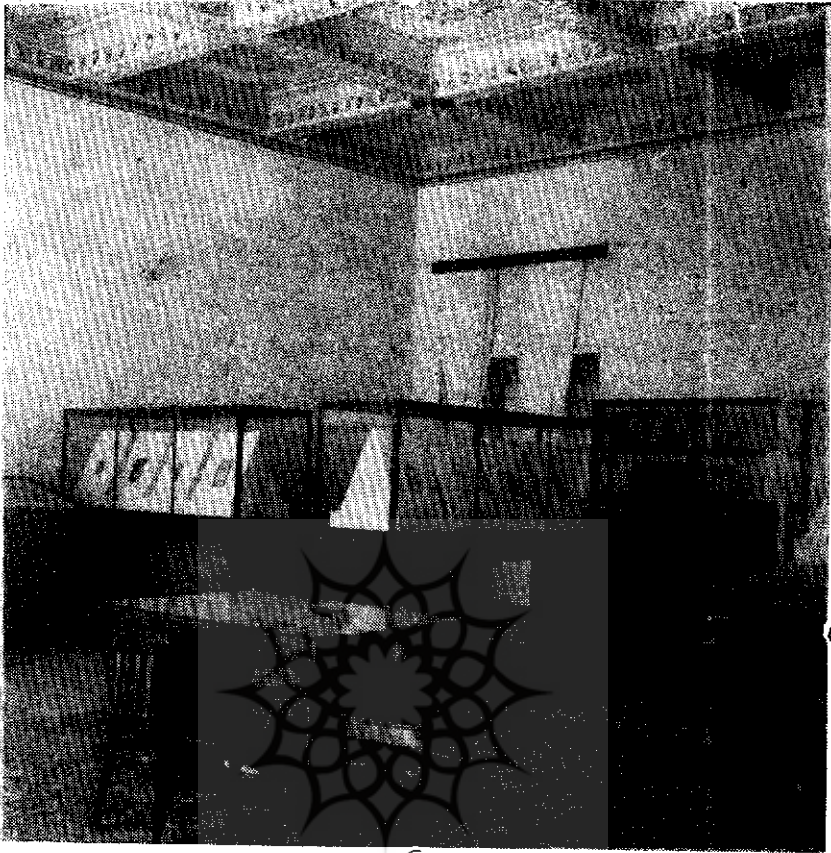
(۱) مدارس تاسیس شده طبقات امراء و خوانین و غیرهما نیز پیروی از روش پادشاهان و به منظور جاوید داشتن نام نیک و نیل با چراغی روی رقبات املاک بر روضه منوره وقف نمودند بالجمله در سایه امنیت و عدالت خراسان آباد و مشهد معمور و از مراکز علمی میگردد (۲) کتابخانه نیز درین عصر مورد توجه شاهنشاهی بوده و چنانچه خواهیم گفت

۱ - تاریخ عالم آرای عباسی در ترجمه حکیم عمادالدین آورده : «در علم و حکمت میانه همگنان طاق و در دانشوری و حذاقت مشهور آفاق بود رسالات مرغوب و نسخه های غریب از او در علم طب و ترتیب معاجین و معالجه امراض مزمنه و مواد حاره خصوصاً جرب صغیر و کبیر که بین الجمهور به آتشک مشهور است معتقد علیه اطباء است» تا آنجائی که گوید :

«چون شاه جنت مکان در رواج و رونق آستانه مقدسه حضرت امام الجن والانس باقصی الغایه توجه مرعی داشته از هر طبقه آنچه بهتر بود بخدمات آن سرکار تعیین میفرمودند او نیز بطبیابت سرکار فیض آثار مأمور گشته مدتها در مشهد مقدس معالی بمعالجه مرض مشغولی داشت».

۲ - برای نشان دادن نمونه ای از اهتمام با آستان قدس و مرکزیت مشهد در آن عصری که اول نهضت دولت صفوی است (در زمان سلطنت شاه طهماسب اول) سطور ذیل از تاریخ عالم آرای عباسی نقل میشود :

میر کمال الدین محمد استرآبادی و میر ابوالقاسم اصفهانی متولیان سرکار فیض آثار روضه رضویه که تاحین حیات شاه جنت مکان هر دو بامر تولیت واجبی و سنتی آن سرکار فیض آثار مشغول بودند میر کمال الدین از سادات عظام استرآبادی و میر ابوالقاسم از سادات خلیفه اصفهان بود بسادات مازندران اشتهار داشت و در اواخر زمان حضرت شاه جمجه بخدمت سرکار فیض آثار منصوب گشته

گورهای از تالار زیبایی نغایس کتابخانه آستان قدس که گرانبهاترین و مقدسترین آثار
جهانی را در بردارد

تنظیم امور کتابخانه را به عهده یکی از علماء میسپارند و فرمان شاهانه بوظیفه کتابداری
(خازن الکتب) منصوب میگردد. شیخ حر عاملی در کتاب اهل الامل (تاریخ ختم تالیف

میر کمال الدین بتولیت سنتی و میر ابو القاسم بتولیت واجبی قیام داشتند غرض از عبارت سنتی آنست
که سیورغالات و آنچه سرکار خاصه شریفه بجهت مصارف آن سرکار از مصالح شیلان و وظائف
خدام و مدرسان و ادب و وظائف و ادارات سادات و علماء و فضلا و از باب استحقاق داده میشد
چون اختیار صرف حضرت خاقان جنت آشیان داشتند آنرا سنتی می نامیدند و حاصل
اوقاف و نذورات که مصرف معین دارد بموجب شروط واقفین عمل می باید کرد آنرا
واجبی می شمارند >

آن غرة جمادى الثانی ۱۰۹۷ بوده) و نیز در ریاض العلماء و حیاض الفضلاء (۱) نام این کتابخانه و برخی از کتب نفیس آن را ذکر نموده اند با الجمله از مجموع نصوص و شواهد و قرائن تاریخی دانسته میشود که این کتابخانه تا آخر دوره صفویه از کتابخانه های معتبر و مورد استفاده و توجه عمومی بوده در دوره افشاریه اوضاع و احوال سیاسی تغییر میکنند .

ایرانی درین دوره در یک حالت (حاضر باش) جنگی بوده، روزگاری در دفع فتنه و غائله قوم مهاجم افغانه و تشبیت دولت جوان مقتدر مرکزی و روزگاری در کار جهانکشانای و مدتها گرفتار حکومت ملوک الطوائفی بوده حمایت مذهبی (که در دولت سابق مورد اهتمام و اساس کار بود) از میان رفت کلیه موقوفات (در آمد آن روزگار از در آمد مالیات کشور بیشتر بوده) ضبط گشت و جز سیاست شمشیر و صرف قوای حیاتی و منابع ثروتی در راه مصالح جنگی چیز دیگری در نظر شاهنشاه قهرمان نادرشاه افشار جلوه ای نداشته (۲) اهتمامی که در دوره سابق بشئون روضه منوره و معابد و معاهد و مراکز علمی داده میشد از میان میرود (۳) و حیات فرهنگی ایران در حالت وقفه و انحطاط بوده با این وصف در تمام دوره افشاریه کتابخانه پابرجا بوده و چنانکه بیاید مورد توجه شاهنشاه افشار مذکور واقع شده و کتابهایی بر آن وقف نموده در طومار عادلشاه (۴) اسامی اشخاصی از کارکنان

۱ - تالیف میرزا عبدالله تبریزی معروف بافندی از شاگردان مرحوم مجلسی و کتابدار او بوده در ۱۱۳۰ وفات کرده .

۲ - ناگفته نماند که افشاریه عموماً پیرو مذهب امامیه بودند و شاهنشاه مقتدر افشار نیز بروشی دیگر خواهان حمایت مذهب جعفری بود گواه آن همان عهدنامه دوستی است که در سال ۱۱۴۹ با دولت عثمانی طرح نمود .

۳ - تولید امور استان قدس در دوره افشاری نیز از شئون سلطانی بوده و اول کسیکه بفرمان نادرشاه امر تولید آستان قدس بدو تفویض شده ظاهر امیر سید محمد بن میرزا داود دخترزاده شاه سلیمان صفوی و داماد شاه سلطان حسین صفوی و ملقب بشاه سلیمان ثانی است که ترجمه اش در مجمل التواریخ تالیف گلستانه مذکور است .

۴ - پس از قتل نادرشاه در یکشنبه پانزدهم جمادى الثانی ۱۱۶۰ علیقلیخان فرزند برادر نادرشاه در بیست و هفتم همان ماه در مشهد بتخت شاهی جلوس کرد و خود را علیشاه و عادلشاه نامید این پادشاه در آغاز پادشاهی نظم و رونق آستان قدس را وجهه همت شاهانه قرار داد مقداری از رقبات املاک که و قفنامه آنها در دست بود از تصرف دیوان اخراج نمود و یکصد زوج از املاک مرغوب ملکى خود نیز بر روضه مطهره وقف داشت و در اختیار متولی روضه مطهره میرزا محمد ابراهیم نامی که خود او رامعین نموده بود گذاشت و برای آستان قدس سازمانی تعیین نمود و آئین نامه ای برای تعیین کار و حقوق کارکنان تدوین داشت این آئین نامه موسوم است بطومار عادلشاهی تاریخ تحریر آن رمضان ۱۱۶۰ و در کتابخانه ضبط است .

کتابخانه با ذکر کار و حقوق آنها ثبت است و این میرساند که این کتابخانه با باقیمانده از تشکیلات وسیع سابق آن در سال ۱۱۶۰مقنوح و مورد توجه بوده - در دوره فاجاربه که خط مشی سیاسی عوض میشود و روشی شبیه دوره صفوی اتخاذ میگردد مجدداً مرکزیت علمی و مذهبی مشهد مورد توجه و اهتمام واقع میشود و مخصوصاً پس از چند سال از سلطنت مرحوم ناصرالدین شاه که در اثر فرسودگی سالها جنگ و کشمکش داخلی و خارجی راحت قهری پیدا شده بود و مردم سرگرم تعمیر و ترمیم و تزئین بودند درین دوره بشئون آستان قدس اهتمام بسزای داده شد و بمانند پیش افتخار اداره امور آن از امتیاز خاصه شاهنشاهان وقت میباشد (۱) در این دوره نیز کتابخانه مورد توجه و استفاده بوده و سازمان آن کامل میشود و بتناسب اوضاع و احوال سیاسی و علمی آن روزگار اصلاحاتی در آن بعمل آمد - ایران در دوره معاصر که مولود نهضت و زمامداری شاهنشاه فقید سعید رضاشاه پهلوی است وارد مرحله نوینی میگردد که بالاخص در بر توفکر بلند و اراده قوی و اوامر آن شاهنشاه اصلاح و تجدد و ترقی بسبک جهان متمدن اجراء و نمودار میگردد .

آبادی شهر تاریخی مشهد و جلال و شکوه روضه منوره و این معبد بزرگ جهانی و جبهه همت مخصوص آن شاهنشاه واقع گردید و حقاچنان نمود که خود فرموده بود : « من همتم را تقدیم آستان قدس کردم » و درین زمان که افسر دیهیم خسروی و تخت و تاج شاهنشاهی ایران بوجود مقدس خدایگان معظم کشور اعلیحضرت همایون محمد رضاشاه پهلوی مزین است طبق نیت مقدسه و اوامر مبارک بمانند پیش رشته تکمیل و ترقی با مزایای بیشتر مناسب بایشرف جهان نیز ادامه دارد درین مورد چنانکه بیاید نسبت بکتابخانه و شؤن آن اهتمام بسزائی مبذول گشت بالاخص درین دوره کتابخانه شهرت جهانی پیدا کرد و در شماره کتابخانه های عمومی معتبر خاور میانه در آمد خلاصه آنکه از عصر شاه عباس بزرگ بجهت مز کزیت مذهبی و علمی که مشهد در توالی از منته داشته کتابخانه آستان قدس با بر جا مانده و دائر بوده و در تمام انقلابات پس از صفویه لطمه اساسی بآن وارد نشده و همواره مورد علاقه و توجه اولیاء امور و طبقات دیگر بوده و هست . بداعی ایمانی پیدایش یافته و هم بتوجه

۱ - اول شخصی که درین دوره بمقام نیابت تولیت عظمی منصوب و روانه مشهد گشته مرحوم حاج میرزا موسی خان فرزند مرحوم قائم مقام بزرگ میرزا عیسی است آن مرحوم از اواخر عهد فتحعلیشاه ظاهراً از سال ۱۲۴۷ تا سال ۱۲۶۱ عهده دار مقام مذکور بود و خدمات مهمی در تعمیر و ترمیم روضه مطهره و احیاء رقبات موقوفه آستان قدس و تنظیم و تعدیل مصارف آن نمود و از مال شخصی خود نیز ملکی بر روضه منوره وقف داشت . مشارالیه در شب چهارشنبه ۱۷ ربیع الثانی ۱۲۶۱ فوت کرد و در رواق پشت سر روضه مطهره دفن گشت .

قلوب پایدار و در مسیر تکامل است و تنها کتابخانه ایست در ایران که تحقیقاتش قرن بر آن گذشته است .

جایگاه کتابخانه : از جایگاه کتابخانه در اعصار متوالیه و ادوار مختلفه اطلاعی

در دست نیست آنچه را که مسلم است در حدود سال ۱۱۵۰ هجری قمری محل کتابخانه و قرائتخانه واقع در گوشه جنوب ایوان طلای صحن کهنه بوده (۱) و در حدود سالهای ۱۲۸۹ - ۱۲۹۰ نائب تولیت عظمی وقت مرحوم حاج سیف الدوله (۲) کتابخانه بطبقه فوقانی کشیک خانه (۳) منتقل میشود و بدستور آن مرحوم برای کتابها قفسه از چوب کاج (که مصون از آسیب موربانه است) از قصبه قدمگاه آورده و ساخته و شیشه اندازی میشود لیک موفق بانجام آن نمیگردد در دوره نیابت تولیت مرحوم مؤتمن الملک میرزا اسمد خان انصاری (۴) نواقص و باقیمانده تکمیل و تتمیم میشود کتابها از قرآنها جدا و بمحل جدید نقل گشته و محل سابق مخزن قرآنها و بقرآنخانه نامیده میشود .

شصت و اند سال کتابخانه در این محل می بود و با الطبیعه در تادی سالها طبق روح علمی و حیات فرهنگی اوقات کتابهای آن افزایش یافته بود در عصر جدید که رشته اصلاحات در کلیه شئون حیوانی عملی گشت نظم امور آستان قدس بکفایت مرحوم مصباح السلطنه محمد ولیخان اسدی (۵)

۱ - محل مذکور دو طبقه و مشتمل بر چهار اطاق بوده مظفر الدوله ابراهیم خان خمسه در زمان نیابت تولیت عضدالملک درب آنرا نقره کرده و تا کنون باقی است .

۲ - سلطان محمد میرزاسی و هشتمین فرزند فتحعلیشاه قاجار از سال ۱۲۸۸ تا ۱۲۹۰ نائب تولیت عظمی بوده .

۳ - محل مذکور واقع در جنب شرقی حرم مطهر و جنوب آن شبستان (معروف بشبستان گرم) مسجد گوهرشاد و محل معروف بمدرسه علینقی میرزا در مشرق آن واقع است که در آغاز بمساحت ده زرع و نیم طول و شش ذرع و نیم عرض بوده و متدرجا بر آن غرفه های افزوده شده .

۴ - متوفاتی ۱۳۰۱ مدفون در دارالسعاده رواق روضه مطهره از ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۷ نائب تولیت عظمی بوده .

۵ - مقتول در شب ۲۹ آذر ۱۳۱۴ مدفون در رواق روضه مطهره موسوم بتوحید خانه از مردم قاین و در بدایت کار در دستگاه مرحوم (شوکت الملک) ابراهیم علم امیرقائن میبود بهوش و در ایت ذاتی وهم بمساعدت آن مرحوم بمقامات عالی نائل گشت نماینده مجلس شورای ملی گردید و از اول سال ۱۳۰۵ تا ۳ آذر ۱۳۱۴ نائب تولیت عظمی بود و از مردان عمران دوست و اصلاح طلب جدی بشمار و از تمام تہنات دینوی تنها عاشق نام نیک بود .

اولین خدمت آن مرحوم در آستان قدس توجه بکتابخانه و ترتیب سازمان آن بود چند حجره از حجرات فوقانی صحن را با تهیه میز و صندلی برای قرائتخانه تخصص داد و قرائتخانه را از مغزن کتاب جدا نمود و مغزن کتاب را توسعه داد و هم در زمان آن مرحوم فهرست کتابخانه طبع و توزیع شد و بر شهرت آن افزود شهرت واسعة کتابخانه و تعمیم فرهنگ و توجه عمومی مردم و اهتمام اولیاء امور بر تعداد کتب و موقعیت این کتابخانه قدیمی افزود و دیگر مجل مذکور باغرفه‌ها و حجره‌هایی که ضمیمه آن شده بود مناسب کتابخانه امروزی و موافق با ترقیات عصر نبود در سال ۱۳۱۵ خورشیدی در دوره نیابت تولیت عظمی فتح الله پساکروان (۱) حسب الامر شاهنشاه فقید معظم ساختن جایگاه تازه و

۱ - از ۳ آذر تا ۱۲ دی ۱۳۲۰ عهده دار مقام عالی مذکور بود .

دکتر رسا

محمد (ص)

ذو الوجهین لایکون وجهیها

بپر هیز از همنشین دور و
مشو با رفیق دور و رو برو
چه خوش گفت سالار پیغمبران
که هرگز ندارد دو رو آبرو

الحیاء و الایمان مقرونان فی قرن واحد فاذا سلب احدهما تبعها الاخر

وه چه خوش گفت آنکه خلقت او
لطف محض است و رحمت مطلق
شرم و ایمان قرین یکدگرند
گوش کن پند بر گزیده حق
گریکی ز آن دوازمیان برود
دگری هم بدان شود ملحق

اللسان سبع ان اطلقته عقر

علی (ع)

شاه مردان گرانبها گهری
رقم از خامه توانا زد

که زبان چون درنده حیوانی است
که گر او را رها کنی بگذرد